

PUŠETŠO YA TOKA

Tsela ya phodišo

the doj & cd

Department:
Justice and Constitutional Development
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

Pukwana ye e na le tshedimošo ka ga Pušetšo ya Toka. Pukwana ye e ka šomišwa ke batho ka moka go kwešiša gore Pušetšo ya Toka ke eng; meholo le melawana ya yona; magato a tirišo ya yona le diputseletšwa ka go tsela ya toka ya bosenyi.

LENANEO LA DITENG

1.	MATSENO	5
2.	KAKARETŠO YA PUŠETŠO YA TOKA	5
3.	PUŠETŠO YA TOKA KE ENG?	6
4.	PHAPANO MAGARENG GA DITSHEPETŠO TŠA TOKA YA THWII LE DITSHEPETŠO TŠA PUŠETŠO YA TOKA KE EFE?	6
5.	MEHOLA LE MELAWANA YA PUŠETŠO YA TOKA KE EFE?	6
6.	PUŠETŠO YA TOKA E DIRIŠWA NENG?	9
7.	PUŠETŠO YA TOKA E MALEBA NENG?	9
8.	A NA GO TŠEA KAROLO KA GO TSHEPETŠO/LENANEO LA PUŠETŠO YA TOKA GO FA MOSENYI KARANTI YA GORE A KA LOKOLLWA KA PELA MALEBANA LE PAROLE?	10
9.	MEHLALA YA DITSHEPETŠO LE MANANELO A PUŠETŠO YA TOKA	10
	9.1. Therišano magareng ga Mosenyi le Motšwasehlabelo (VOM)	
	9.2. Konferense ya Lapa le Sehlopha sa Mosenyi le Motšwasehlabelo (FGC le VOC)	
	9.3. Dinkgokolo tša Poledišano, Khutšo le Kahlolo	
10.	A NA TSHEPETŠO YA KOMIŠENE YA NNETE LE POELANO KE MOHLALA WA TSHEPETŠO YA PUŠETŠO YA TOKA?	11
11.	PHAPANO KE ENG MAGARENG GA PHETŠIŠO LE PUŠETŠO YA TOKA KE EFE?	11
12.	MEHOLA YA MOKGWA WA PUŠETŠO GO TOKA KE EFE?	12
	12.1 Go thibela go senya gape	

- 12.2 Go matlafatša batšwasehlabelo
- 12.3 Go hola ditho tša toka ya bosenyi
- 12.4 Go tiišetša kamano ya setšhaba ka go tshepetšo ya tharollo ya ngangišano

- 13. DINTLHA TŠA GO IKOPANYA Dintlha tša go ikopanya tša DOJ &CD: 13
 - 13.1 Kantoro ya Bosetšhaba
 - 13.2 Dikantoro tša Selete

1. MATSENO

Afrika Borwa go swana le dinaga tše dingwe tše dintši tša lefase e sa diriša tselatshepetšo ya kotlo ya toka. Tselatshepetšo ya kotlo e sa ntše e le gona go dikgorotsheko tša rena moo molatofatšwa e lego senthara ya ditherišano gomme ga go na šetšo malebana le motšwasehlabelo wa bosenyi.

Nako ya temokrasi e tlišitše Komišene ya Nnete le Poelano (TRC) go šoma ka ga ditaba tša bosenyi tša peleng ka tsela ya botšeakarolo le poelano. Tirišo ya mohuta wo e tlišitše poeletšo ya Filosofi ya Pušetšo ya Toka yeo e ka ba go morafe go Molao wa Roman Dutch eupša e bile karolo ya tselatshepetšo ya toka ya seAfrika.

2. KAKARETŠO YA PUŠETŠO YA TOKA

Go araba mathata ao a lebanego le tshepetšo ya toka ya bosenyi gape le go fetša taolo ya toka ka nako e tee, Thibelo ya Toka ya Bosenyi le Lekala la Tšhireletšo (JCPS) e amogetše tsela ya Pušetšo ya Toka ka mabaka a mmalwa go akaretša le ntlha ya gore Pušetšo ya Toka e sedimošwa ke dikarabo go bosenyi, le gore e lebiša go ditshepetšo ka gare le ka ntle ga tselatshepetšo ya toka ya bosenyi, go akaretša le dibopego tšeo e se go tša mmušo tša taolo le toka”.

Go na le setshwano magareng ga pušetšo ya toka le toka go ya ka moo e dirišwago ke MaAfrika ka dikgorotsheko tša setšhaba le tša selegae tšeo le tšona di hweditšego hlalošo mafelong a metsetoropo ka diforamo tša go swana le dikomiti tša mmila le dikgorotsheko tša batho. Ka nako yeo, molao le tlwaetšo tšeo di amogelago melawana ya tlhompho go maemo le mananeo a go swana le phapano (tšeo di kopantšwego ka ntle le molao ka go tselatshepetšo ya toka ya bosenyi) di hueditše tlhako ya polisi ya molao ya tselatshepetšo ya toka.

Tselatshepetšo ya ga bjale ya kotlo, e le go tshelatshepetšo ya go otl batho go bosenyi bjoo bo dirilwego e bonagala e na le katlego ye nnyane, ke ka moo go na go le tlhokego ya tsela ye mpsha le karabo.

3. PUŠETŠO YA TOKA KE ENG?

Pušetšo ya Toka ke tsela ya toka yeo e ikemišetšago go akaretša mekgatlo go ngangišano le bangwe bao ba amago ke kotsi (batšwasehlabele, basenyi, malapa ao a amegago le maloko a setšhaba) ka go laetša ka seboka bosenyi, dinyakwa le melawana ka go amogela maikarabelo, go dira pušetšo, le go tšea magato a go thibela tiragalo gape le go hlatloša poelano.

Pušetšo ya Toka e bona bosenyi bjalo ka tiragalo kgahlanong le motšwasehlabele gomme e šuthiša tebele go tokišo ya bosenyi bjoo bo dirilwego go motšwasehlabele le setšhaba. E tshepa gore mosenyi le yena o hloka thušo gomme e lebelela go laetša seo se ka fetošwago go thibela gore bosenyi bo se dirwe gape.

4. PHAPANO KE ENG MAGARENG GA DITSHEPETŠO TŠA TOKA YA THWII LE DITSHEPETŠO TŠA PUŠETŠO YA TOKA?

- Go ditshepetšo tša Toka ya Setšhaba le Bosenyi bja Thwii, motšwasehlabele le mosenyi ba bewa bjalo ka manaba, gomme ba lebeletšwe gore ba dule ba sa boleele selo mola diphetho tše bohlokwa di dirwa ke diprofešinale (baahlodi, boramolao, badirela leago, bahlankedi ba tokišo, bj.bj.).
- Go mekgwa ya Pušetšo ya Toka, motšwasehlabele le mosenyi ke karolo ya tshepetšo/lenaneo gomme diphetho tše bohlokwa tšeo di tšewago di huetšwa ke bona.

5 MEHOLA LE MELAWANA YA PUŠETŠO YA TOKA KE EFE?

1. Ditshepetšo tša Pušetšo ya Toka di swanetše go lebelela molao, melawana ya ditokelo tša botho le ditokelo tšeo di filwego ka gare ga Molaotheo wa Afrika Borwa.
2. Pušetšo ya Toka e swanetše go hlatloša maemo a batšwasehlabele le basenyi, gape e netefatše gore ga go na kgethologanyo.
3. Mekgatlo ka moka e swanetše go fiwa tshedimošo ka botlalo ya mohola wa tshepetšo, ditokelo tša bona go tshepetšo le ditlamorago tšeo di ka

lebelelwago tša tshepetšo.

4. Ditshepetšo ka moka tša Pušetšo ya Toka di swanetše go akaretša tokišo ka tlhokomelo ya batšeakarolo ka go ditshepetšo le mananeo, go akaretša baemedi ba molao.
5. Mekgatlo e swanetše go kwešiša gabotse gore ba ka no tšwa tshepetšong nako ye nngwe le ye nngwe.
6. Mekgatlo e swanetše go fiwa nako ya go bonagala gore ba lekole dikgetho tša bona, ge pušetšo ya toka e šišinywa.
7. Phetišo ya ditshepetšo tša pušetšo ya toka e a kgonega nako efe goba efe ya tselatshepetšo ya toka ya bosenyi, ka nako yeo e itšego ya go se be gona pele ga tsheko, kgopelo ya tshwarelo goba ditumelelano tša kahlolo, bjalo ka karolo ya kahlolo, gape le ka karolo ya tshepetšo ya kamantšho, go akaretša le parole.
8. Bokgathatema ka go ditshepetšo tša pušetšo ya toka go swanetše go ba ka boithaopo go mekgatlo ka moka, go akaretša le batšwasehlabelo.
9. Mekgatlo ga ya swanelwa go gapeletšwa go tumelelano efe goba efe ye e itšego.
10. Ditshepetšo tša Pušetšo ya Toka di swanetše go fa mekgatlo ka moka dibaka tša go lekana tša go tšea karolo.
11. Ditshepetšo tša Pušetšo ya Toka di swanetšwe go lekantšhwa gape di se kgethologanye.
12. Ka kakaretšo, ditshepetšo tša Pušetšo ya Toka di swanetše go ba tša sephiri. Mekgatlo e ka tšea sephetho seo se sedimošitšwego, ka kwano, go diriša sephiri.
13. Batšwasehlabelo le basenyi ba swanetšwe go dumelelwa go tla le batho ba go ba thekga ge fela e le gore se ga se ame ditokelo le polokego ya mokgatlo wo mongwe.
14. Bokgathatema bja bana bo swanetšwe go laolwa ke tumelelo ya batswadi gammogo le go ba gona ga bona, goba go ba gona ga motho yo mongwe yo mogolo a kgethilwego bjalo ka moemedi ka maikarabelo le tumelelo ya bonoši ya go šireletša ditokelo le dikgahlego tša ngwana.
15. Ge go šongwa ka ngwana, go swanetše go be le tlhokomelo go netefatša

gore o kwešiša tshepetšo gomme a ka kgatha tema gabotse.

16. Ditshepetšo tša Pušetšo ya Toka di swanetše go hlatloša phodišo le tefelo.
17. Dikabelo tša ditumelelano tša Pušetšo ya Toka ga tša swanelwa go se sepelelane le bohloko bjo bo dirilwego.
18. Ditshepetšo tša Pušetšo ya Toka di swanetše go ikemišetša go thibela bosenyi bja ka moso.
19. Mananeo a Pušetšo ya Toka a swanetše go araba go mahloko, dinyakwa le melawana.
20. Ditshepetšo tša Pušetšo ya Toka di swanetše go hlola sebaka sa boitsholo, taetšo ya dihlong, tshwarelo, mosa le maikutlo, eupša ga tša swanela go gapeletša gore maikutlo a a diragale.
21. Mananeo a Pušetšo ya Toka a hloka go netefatša gore basenyi ba ba kgole ka moo go kgonegago ka maemo go fihlelela ditaelo tšeo di hlotšwego ke bosenyi.
22. Ditshepetšo tša Pušetšo ya Toka di swanetše go ba maleba ka moo go kgonegago le ditšo tša mekgatlo yeo e amegago.
23. Bakgathatema ka moka bao ba na go le maikarabelo a tshepedišo ya ditshepetšo tša Pušetšo ya Toka ba swanetšwe go hlahlwa gabotse goba ba be le maitemogelo.
24. Mananeo a Pušetšo ya Toka a swanetše go fana ka mofetoledi yoo a hlahlilwego, moo go nyakegago.
25. Mananeo a Pušetšo a swanetšwe go rulaganywa ka go rerišana le batšwasehlabelo le basenyi.
26. Hlokego ya polokego ya setšhaba e swanetšwe go šetšwa go ya ka ditshepetšo tša Pušetšo ya Toka le ditlamorago.
27. Mananeo a Pušetšo ya Toka a swanetše go ba le maikemišetšo a go kwagala ao a tsebagatšwago gabotse.
28. Mananeo a Pušetšo ya Toka a swanetše go fana ka motheo woo katlego e tla elwago ka wona.
29. Mananeo a Pušetšo ya Toka a swanetšwe go hlokomelwa (ka ditshepetšo

tša ka gare) gape a elwe (ka nyakišišo ya boikemakanoši) go hlatloša kaonafatšo ya go tšwela pele.

30. Mananeo a Pušetšo ya Toka a swanetše go ba le dikhoutu tšeo di phatlaladitšwego tša tlwaetšo le maemo.
31. Mananeo a Pušetšo ya Toka a swanetše go tšea magato go netefatša polokego ya batšeakarolo.
32. Mananeo a Pušetšo ya Toka le ditshepetšo tša yona a swanetše go hlama le go swarelela ditsela tša katlego tša bongongoregi.
33. Mananeo a Pušetšo ya Toka a swanetše go ba le mekgwatshepetšo yeo e tokumentilwego ya taolo ya ditswalelo tšeo di amanago le bosenyi bjo bongwe.

6. PUŠETŠO YA TOKA E DIRIŠWA NENG?

Pušetšo ya Toka e ka dirišwa mo magatong a a latelago a tshepetšo ya toka ya bosenyi:

- **Pele ga Pego:** dingangišano magareng ga mekgatlo tšeo go nago le kgonagalo ya gore di golele godimo go tshepetšo ya bosenyi goba setšhaba di ka rarollwa ka ditshepetšo goba mananeo a Pušetšo ya Toka. Se se ka akaretša mošomo wa go šireletša motšwasehlabele woo o dirwago pele ga thušo.
- **Pele ga Tshekišo:** Ditshepetšo goba mananeo a Pušetšo ya Toka a ka akaretšwa ka morago ga tatofatšo e se no bewa gape pele ga letšatši la tsheko. Ramolao a ka tšea sephetho sa go fetišetša taba ye go Pušetšo ya Toka gomme a amogela tumelelano yeo e fihleletšwego mohlala, go ntšha molato go theeletšo ya kgorotsheko. Ge e ba ga go na tumelelano taba e ka bušetšwa morago go kgorotsheko.
- **Pele ga Kahlolo:** Tshepetšo goba lenaneo la Pušetšo ya Toka e ka akaretšwa bjalo ka karolo ya tshepetšo ya kahlolo. Se se ka tsebiša kahlolo ya nnete yeo e fihleletšwego, ka ditlamorago tša go fapana tšeo di laeditšwego bjalo ka maemo a kahlolo ao a fegilwego.
- **Ka morago ga Kahlolo:** Tshepetšo goba lenaneo la Pušetšo ya Toka

e ka tsebagatšwa ka morago ga ge kahlolo e fetišitšwe goba bjalo ka karolo ya lenaneo la phošollo, kamantšhogape goba lenaneo la pele ga tokollo.

7. PUŠETŠO YA TOKA E MALEBA NENG?

Pušetšo ya Toka gantši e bonwa bjalo ka tshepetšo ya go rarolla bosenyi bjo bonnyane. Eupša go bohlokwa go lemoga gore Pušetšo ya Toka e ka dirišwa bjalo ka tshepetšo le melatong yeo e amago dintwa le maaka. Seo se le go bohlokwa ke legato leo tshepetšo ya Pušetšo ya Toka e tsebagatšwago ka gona.

Molato wo mongwe le wo mongwe o tla swanelwa ke go šetšwa ka tlhokomelo gomme sephetho sa maleba se tla tšewa malebana le gore tshepetšo goba lenaneo la Pušetšo ya Toka e swanetše e tsebagatšwe pele ga tatofatšo, pele ga tshekišo, nakong ya tshekišo pele ga kahlolo goba ka morago ga kahlolo. Bakgathatema le bona ba tla swanelwa ke go fa sephetho sa gore ke ditshepetšo goba mananeo afe ao a lego maleba. Melato ye mennyanane e ka fetišwa ntle le tshekišo eupša melato yeo e amago dintwa e ka swanelwa ke go akaretša tshepetšo ya Pušetšo ya Toka fela pele ga kahlolo goba ka morago ga kahlolo.

8. A NA BOKGATHATEMA KA GO TSHEPETŠO/LENANEO LA PUŠETŠO YA TOKA GO FA MOSENYI KARANTI YA GO LOKOLLWA PELE GA NAKO GO YA KA PAROLE

Ge bokgathatema ka go tshepetšo goba lenaneo la Pušetšo ya Toka bo tšeelwa hlogong ge go laetšwa parole ya mosenyi, se ga se ntlha fela yeo e šetšwago ke Boto ya Parole. Boto ya Parole e sa ntše e hlahlwa ke melao yeo e amanago le parole. Bokgathatema ka go ditshepetšo goba mananeo a Pušetšo ya Toka, ke ye nngwe e tee ya dintlha tše ntši tšeo di šetšwago ke Boto ya Parole gomme molato wo mongwe le wo mongwe o lebelelwa go ya ka maemo a wona.

9. MEHLALA YA DITSHEPETŠO LE MANANEO A PUŠETŠO YA TOKA

9.1 Therišano magareng ga Mosenyi le Motšwasehlabelo (VOM)

Motšwasehlabele le mosenyi ba ka fiwa sebaka sa go kopana lifelong leo le bolokegilego go tsenela poledišano ka ga bosenyi bjoo bo dirilwego kgahlanong le motšwasehlabele ka thušo ya morerišani yoo a hlahlilwego. Motšwasehlabele o tšea karolo mo tshepetšong ka boithaopo go tloga mathomong go fihla mafelelong a VOM. Morerišani o sepediša therišano gomme o hlohleletša mosenyi go ithuta ka ga seabe sa bosenyi le go tšea maikarabele a bohloko bjoo bo kwešitšwego ka lebaka la bosenyi. Tshepetšo e dumelela motšwasehlabele le mosenyi sebaka sa go tšweletša thulaganyo yeo e lebaganego le go rarolla bohloko.

9.2 Konferense ya Sehlopha sa Lapa le Mosenyi le Motšwasehlabele (FGC le VOC)

Tshepetšo ye e kopanya motšwasehlabele, mosenyi le lapa, bagwera le bathekgi ba bohlokoa bja bobedi gore ba tšee sephetho sa go rarolla bothata ka morago ga bosenyi. Se se ikemišetša go fa motšwasehlabele sebaka sa go amega thwii mo go arabeng bosenyi, ka go oketša temošo ya mosenyi go seabe sa maitshwaro a gagwe le go fana ka sebaka sa gore a rwale maikarabele a sona. Tselatshepetšo ya thekgo ya mosenyi e a angwa go lokiša le go betla maitshwaro a mosenyi a ka moso. Lereo le Konferense ya Sehlopha sa Lapa gantši le dirišetšwa malebana le basenyi ba bana.

9.3 Dinkgokolo tša Poledišano, Khutšo le Kahlolo

Tše ke Ditshepetšo tša Pušetšo ya Toka tšeo di diretšwego go tšweletša kwano magareng ga bakgathatema go akaretšwa batšwasehlabele, bathekgi ba batšwasehlabele, maloko a setšhaba, basenyi, bathekgi ba mosenyi, baahlodi, boramolao, baeletši ba ntwana, bašomi ba sephodisa le ba kgorotsheko go ditlamorago tša maleba tšeo di lebelelanego le ditaba tšeo di amago mekgatlo. Ditshepetšo tše di hlatloša phodišo ya mekgatlo ka moka yeo e amegago, ka go fa mosenyi sebaka sa go dira khutšo. E fa batšwasehlabele, basenyi, maloko a lapa le ditšhaba lentšu le maikarabele ao a abelanwago ka go hwetša ditharollo, go lebelela dihlopha tša maitshwaro a bosenyi, le go aga setšhaba seo se abelanago mehola ya setšhaba.

10. A NA TSHEPETŠO YA KOMIŠENE YA NNETE LE POELANO KE MOHLALA WA TSHEPETŠO YA PUŠETŠO YA TOKA?

Tshepetšo ya Nnete le Toka yeo e dirilwego ka morago ga 1994 ke

sebopego sa Pušetšo ya Toka ka ge e lebelelana le go hlatloša kamogelo ya maikarabelo ka lehlakoreng la basenyi, go dumela bohloko bjoo bo kwelwego ke batšwasehlabele, maloko a malapa a batšwasehlabele le ditšhaba ka maikemišetšo a go fodiša le kago ya batho ka moka bao ba amegago.

11. PHAPANO MAGARENG GA PHETŠIŠO LE PUŠETŠO YA TOKA KE ENG?

Pušetšo ya Toka ke tshepetšo yeo e fapanego le ya phetšišo. Phetšišo ya direkoto tša bosenyi e ama go tloša direkoto tša bosenyi go tselatshepetšo ya rekoto ya bosenyi. Ditshepetšo tša taolo ya phetšišo di kgaogana le tša Pušetšo ya Toka. Ka gare ga Kgoro ya Toka le Tšwetšopele ya Molaotheo go na le kantoro yeo e lebelelanago le phetšišo ya direkoto tša bosenyi.

12. MEHOLA YA TSELA YA PUŠETŠO GO TOKA KE EFE?

- **Go thibela go senya gape**

Nyakišišo e laetša gore basenyi bao ba itemogelago ditirišo tša pušetšo ya toka ga se gantši ba dira bosenyi gape go bapetša le basenyi bao ba swanago le bona eupša ba lebane le ditokišo tša thwii.

- **Go matlafatša batšwasehlabele**

Ditshepetšo tša Pušetšo ya Toka di ka sepediša phihlelelo ya toka go batšwasehlabele gomme ya fana ka maitemogelo a go matlafatša go batšwasehlabele. Gape ga e je nako le go ja tšhelete ye ntši. E na le kgonagalo ye kgolo ya pušetšo, tefelo le go fa batšwasehlabele lentšu.

- **Go hola ditho tša tokay a bosenyi**

E thuša go fokotša dipoelomorago le go thibela ditshenyagelo tšeo di sa hlokegego le tiišetšo ya tselatshepetšo ya toka ya bosenyi. Go tllala kudu ka dikgolegong le ditshenyagelelo tša balefi ba motšhelo e ka fokotšega.

- **Go kaonafatša bokgathatema bja setšhaba ka go tshepetšo ya tharolollo ya ngangišano**

Kakaretšo le bokgathatema bja ditšhaba ka go ditshhepetšo tša pušetšo ya toka e tiišetša le go tsinkela temokrasi ya rena.

13. DINTLHA TŠA GO IKOPANYA

Imininingwana yokuthintana yakwa-DOJ &CD:

Kantoro ya Bosetšhaba	
<p>Moh C Kok Mogala: 012 315 1259 Emeile: ckok@justice.gov.za</p>	<p>Ramolao J.V Mbamali Mogala: 012 315 1458 Emeile: VMbamali@justice.gov.za</p>
Dikantoro tša Selete (Balaodi ba Ditirelo tša Molao)	
<p>KwaZulu-Natal Mtšana P Moodley Mogala: 031 301 5303 Emeile: pmoodley@justice.gov.za</p>	<p>Mpumalanga Mna P Mthimunye Mogala: 013 753 9333 Emeile: PMthimunye@justice.gov.za</p>
<p>Free State Mna D.B Ramolibe Mogala: 051 407 1800 Emeile: dramolibe@justice.gov.za</p>	<p>Eastern Cape Mtšana D.E Mongoato Mogala: 043 702 7108 Emeile: dmngoato@justice.gov.za</p>
<p>Gauteng Mna S Ramasodi Mogala: 011 223 7681 Emeile: SRamasodi@justice.gov.za</p>	<p>Limpopo Mna M Sebetso Mogala: 015 297 5562 Emeile: Mtsanaebetso@justice.gov.za</p>
<p>Northern Cape Adv D Plaatjies Mogala: 053 839 0052 Emeile: dplaatjies@justice.gov.za</p>	<p>Western Cape Mtšana D Kassan Mogala: 021 462 5470 Emeile: DKassan@justice.gov.za</p>
<p>North West Mtšana R Tladi Mogala: 018 389 8305 Emeile: rtladi@justice.gov.za</p>	

Department of Justice and Constitutional Development
Chief Directorate: Promotion of the Rights of Vulnerable Groups
Tel: (012) 315 1458/357 8509
Fax: (012) 315 1851
www.justice.gov.za
2011